

ВЕРБАЛІЗАТОРИ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ ДОЛЯ (WYRD / ÖRLÖG)

У статті проаналізовано лексичні одиниці, що вербалізують давньогерманський лінгвокультурний концепт ДОЛЯ, запропоновано їхню етимологічну реконструкцію та мовний ареал розповсюдження. Виділено дві групи лексем: до першої належать одиниці, виокремлені з текстів західних германців, до другої – з манускриптів північних германців. Окрім цього, виділено семантичні характеристики концепту ДОЛЯ з урахуванням лексико-семантичного та етимологічного аналізів, що розкривають культурологічну складову концепту.

Взаємозв'язок мови й культури є однією із **актуальних** мовознавчих проблем сьогодення, розв'язання якої відбувається у річищі лінгвокультурологічної парадигми. Серед лінгвістів усталилася думка про те, що мова – це "дзеркало культури" народу, вмістище й засіб трансляції культурних цінностей між поколіннями, важливий інструмент пізнання дійсності.

Поняття долі та засоби його мовного вираження неодноразово ставали предметом аналізу у межах сучасної лінгвістичної науки [1-3]. Попри розробленість питання є певні лакуни у дослідженні даного концепту, а саме з урахуванням етимологічних розвідок лексем на його позначення та мовного ареалу розповсюдження.

Метою роботи є вивчення лексичних одиниць на позначення давньогерманського концепту ДОЛЯ та ідентифікація цих лексем за походженням. Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: виокремити лексеми на позначення давньогерманського концепту ДОЛЯ; надати етимологічний аналіз запропонованих мовних одиниць; визначити мовний ареал розповсюдження наведених одиниць.

Важливим фактором зростання інтересу до поняття долі є принцип антропоцентризму, який повертає людині статус "міри усіх речей" та ставить її у центр дослідницьких інтересів лінгвістів. Лінгвокультурологія, сформована на засадах антропоцентричної парадигми, ставить на новий щабель наукового пізнання успадковану від філософії, культури, етнографії та попередніх етапів розвитку мовознавства проблему зв'язків між мовою та культурою. Представники даного лінгвістичного напрямку трактують мову як засіб інтерпретації людської культури, як культурний код нації, глибинний аналіз якого дає можливість зануритися в особливості моделей світосприйняття, культурних норм та традицій певного етносу.

З розуміння лінгвокультурного концепту як плану змісту мовного знака виходить, що, окрім предметної віднесеності (значення) та змістової наповненості, він включає також культурно-етнічний компонент, який визначає специфіку семантики одиниць природної мови та відбиває "мовну картину світу" її носіїв. У нашому дослідженні ми вивчаємо саме значення слів, вербалізаторів давньогерманського концепту ДОЛЯ, отриманих із давньогерманських словників, авторами яких є Дж. Босворт [4], Г. Зьога [5], з індогерманського етимологічного словника Дж. Покорного [6] та ін., оскільки "лексичне значення, зафіксоване у словнику, є тим, що люди мають на увазі, коли вживають слово" [2: 236]. У нашій праці ці слова будуть позначати "індивідуальну фізіономію уявлень" давніх германців про долю, "від уявлення про яку людина не може відвернутися, так само як вона не спроможна зняти з себе своє обличчя" [3: 307-323].

Будь-який концепт, як правило, співвідноситься більш ніж з однією лексичною одиницею. У нашій роботі ми виокремили найуживаніші лексеми – іменні частини мови: іменники, прикметники на позначення концепту ДОЛЯ, серед яких ми виділяємо дві групи. До першої належать слова, що вживаються на його позначення у текстах західних германців, до другої – у текстах північних германців.

Західногерманська група містить такі лексеми:

(а) іменник *wurd*, що має значення "доля; те, що має відбутися або вже відбулося" (пор.: двн.-сакс. *wurd*, двн.-в.-нім. *wurt*, двн.-ісл. *urð*) [4: 1288]. Наведемо контексти його вживання, вилучені із давньогерманських писемних пам'яток:

(1) двн.-англ. *He þe mæg soð gescyðan, | onwreon wyrda geryno* [7: 588-589] – "він може розкрити тобі долю";

(2) двн.-в.-нім. *wewurt skihit* [8: 49] – "доля справдиться";

(3) двн.-сакс. *anttat wurd fornam Erodes thana cuning* [8: 761-762] – "доки доля не забрала короля Ірода".

Його внутрішня форма є відносно прозорою: цей іменник походить від прагерманського **uurbiz*, утвореного за аблаутом від і.-с. **uuerþ*, для якого постулюють значення "робитися, відбувати(ся), перетворюватися; неминуче має відбутися" (нім. *werden*). Л. Міттнер, наприклад, схильний шукати пояснення етимології слова *wurd* у містичному контексті світопорядку як віддієслівне утворення від і.-с. **uert* – "повертати(ся)", "обертатися", тобто як "поворот" або "поворот земної осі". На його погляд ця лексема

відтворює ідею життєвих циклів, народження й смерті, досягнення зрілості та згасання, тобто циклічного руху як символу вічності [1: 269]. Адже циклічність, або коловорот, були визначальною ознакою всього на землі за часів Ранняго Середньовіччя, зокрема, час також мав циклічну структуру [3: 85].

Цей давньоанглійський іменник заслуговує на особливу увагу: по-перше, він виступає словом-ім'ям концепту WYRD у західних давніх германців (пор.: днв.-ісл. *örlog* – слово-ім'я концепту ÖRLÖG у північних давніх германців), слугуючи знаковим (вербальним) представником уявлень про "детермінуючу силу"; по-друге, він є домінантою синонімічного ряду лексем на позначення цього концепту; по-третє, у давньоанглійських текстах він є найчастотнішим. Тому для підтвердження значущості та сакральної природи лексеми *wyrd* має сенс навести її значення, зафіксовані у словнику Дж. Босворта [4]. Пор.:

- 1) глосує латинські слова зі значенням "доля", наприклад: *eventus* – *wyrd*, *fortuna* – *wyrd*;
- 2) "доля, визначений порядок речей", наприклад: *hi wyrd ne cuþon* – "доля була невідома";
- 3) "персоніфікована доля, фортуна", наприклад: *Eorlas fornoman* || *asca þryfe*, || *wæpen wælgifru*, || *wyrd seo mære* – "воїни вбиті триумфальними списками, зброєю, жадаючою кровопролиття, такою є відома доля";
- 4) "подія, що детермінована долею", наприклад: *þa hit forhæfed gewearð* || *þætte hie sædon* || *swefn cuninge*, || *wyrda gerynu* – "їм було відмовлено розтлумачити королю його сон, його долю" або *dygle wyrd* – "незрозуміла доля";

5) "смерть", наприклад: *Is seo wyrd mid eow | open* – "доля відкрита (відома) вам".

Давньоанглійський іменник *wyrd* також вживається у складі таких композитів як:

- *wyrd-gesceap* "присуд долі" (*wyrdegescapum* "випадково") (пор.: днв.-сакс. *uurdi-giscapu*, наприклад: *Béd aftar thiū* || *that uuif uurdigiscapu* – "жінка очікувала на присуд долі");
- *wyrd-stæf* "присуд долі". Наприклад: *wefen wyrdstafum* – "визначений долею";
- *fær-wyrd* "жахлива доля". Наприклад: *He wenþ ðæt ðone mon ær mæge gebrengan on færwyrd* – "це, як він вважає, може привести людину до жахливої долі";
- *for-wyrd* "жахлива доля". Наприклад: *ða sio werge sceolu hreosan sceolde in wita forwyrd* – "коли приречена команда має зіткнутися з жахливою долею";
- *ge-wyrd* "доля, подія". Наприклад: *þeos ædele gewyrd* – "ця славна доля".

Відповідником давньоанглійської лексеми *wyrd* є давньоісландська *urðr*, позначена негативним відтінком: "смерть, прокляття" [5: 535], пор.: *urðr öðlinga* || *hefr þú æ verity* – "ти принесла прокляття (злу долю) героям";

(б) іменник *gifeþe* "доля" [4: 475]. Наприклад: *wæs þæt gifeþe to swið* || *þe ðone þeodcuning | þyder ontyhte* – "занадто жорстокою була доля, яка судилася королю та лорду";

(в) прикметник *gifeþe* "призначений долею" (пор.: днв.-сакс. *giðipig*, днв.-в.-нім. *gibedi*) [4: 475]. Наприклад: *Him þæt gifeþe ne wæs* || *þæt him irenna ecge mihton* || *helpan æt hilde* – "йому не було призначено долею, що міцний метал допоможе йому у битві";

(г) прикметник *fæge* "приречений на смерть" (пор.: днв.-сакс. *fegi*, днв.-в.-нім. *feigi*, днв.-ісл. *feigr*, ср.-в.-нім. *veige*, англ. *fey*, нім. *feig*, ісл. *feigr*) [4: 263]. "Приреченість" імплікує наперед визначений долею перебіг подій. Наприклад:

(4) *wraece bisgodon | fæge þeoda* – "загрузили у злі приречені люди".

Окрім наведеної семи з явною фаталістичною ознакою, у наступній дефініції цієї лексеми експліцитно виражено ідею смерті, а саме, "мертвий, убитий". Наприклад:

(5) *todælan werum to wiste fæges flæschoman* [7: 153-154] – "для того, щоб розподілити тіла мертвих серед людей для їжі";

(6) *ofer þæt fæge hus* [7: 880] – "над мертвим конем".

Північногерманська група містить такі лексеми:

(а) іменник *örlög* (мн.) "доля, смерть" (пор. днв.-англ. *or-læg*, днв.-сакс. *ge-lagu*, *ur-lagi*, днв.-в.-нім. *ur-lag*) [5: 530]. У давньоісландських текстах ця лексема вживається найчастіше і тому заслуговує на окремий статус слова-імені концепту ÖRLÖG на скандинавському ґрунті. Наведемо контексти її вживання:

(7) *Ætt ertu, Loki, || ok örviti, | er þú fær þér Gefjun at gremi, || því at aldar örlög | hygg ek, at hon öll of viti || jafngörla sem ek* – "неповнений ти розуму, Локи, що маєш на меті нахабно Гевьйон гнівити: їй, так само як і мені, відкриті та відомі долі всіх";

(8) *Óðins barni, || örlög fólgin* – "син Одіна слідував своєю долею".

Давньоісландський іменник *örlög* (множина < *uzlagu) можна розкласти на складові елементи: прийменник *ör* "від, до" + іменник *lög* "закон", утворений від дієслова *leggja* "класти" [5: 321; 282; 264]. Отже, у значенні іменника *örlög* "доля" наявне значення "закону", але у набагато ширшому, ніж сучасне значення "закон", плані. У давньоісландському іменнику *lög* закодована "мудрість та таємне знання минулого", у що були втаємничені Норни, і що вони використовували, плетучи нитки долі людині. Отже, концепт ÖRLÖG для північного германця є законом, якому він має беззастережно коритися: *nornir ráða örlögum manna* [5: 530] – "Норни керують долями людей". У ісландській пісні "Völuspá" зі збірки "Sæmundar Edda" йдеться про те, як Норни визначають долю кожної людини. Пор.:

(9) *Þær lög lögðu, || þær lif kuru | alda börnum, || örlög seggja* [9: 20] – "вони долю визначали, життя обирали дітям людей, долю вони віщували".

У прикладі (9) давньоісландські іменники *örlög* "доля" та *lög* "закон" є контекстуальними синонімами. Отже, "доля, сплетена Норнами" та "закон" сприймалися північними германцями як споріднені навіть тотожні сутності.

Проте етимологічна спорідненість іменника *örlög* та дієслова *leggja* "класти, покласти" дозволяє твердити про закладену у *örlög* ідею "покладання, вистилання" скандинавської долі. Прагерманська основа **lagjan* "покладати, класти", від якої утворилося й двн.-ісл. *leggja* (пор.: гот. *lagjan*, двн.-англ. *leccan*, двн.-сакс. *leggian*, двн.-в.нім. *leggen*) [5: 264], має відношення до "покладання долі".

У давньоісландських текстах вживається також лексема *forlög* та *aldr-lag* "доля, смерть" [5: 144; 6], але контексти їхніх уживань не є такими численними, як у випадку з *örlög*;

(б) іменник *rök* (мн.) "доля", споріднений із дієсловом *rekja* "простирати, розстилати, витягувати" (гот. *ufrakjan*, двн.-англ. *reccan*, двн.-фриз. *reka, rezia*, двн.-в.-нім. *Recchan*) від і.-с. **reg-* "направляти, витягувати" [5: 343; 273], наприклад:

(10) *öll of rök fira | vörumk, dvergr, at vitir* [10: 9] – "долю людей, мені здається, карлику, що ти знаєш";

(в) іменник *hamingja* "створіння, що супроводжує людину; удача".

Цей іменник зустрічається також у композитах, де ключовою є сема "удача", пор.: *hamingju-hjol* "колесо удачі", *hamingju-hlutr* "щасливий випадок", *hamingju-maðr* "чоловік доброї удачі", *hamingju-raun* "випробування удачі", *hamingju-tjon* "невдача" та ін. [5: 183].

Зазначимо, що у нижченаведених двох лексемах, а саме, двн.-ісл. *auðna* та *gæfa*, так само ключовою семою є "удача", що дає підстави інтерпретувати долю і удачу як синонімічні поняття;

(г) іменник *auðna* "доля, удача" [5: 25], наприклад:

(11) *með auðnu þeirri, at þorkatli var lengra lífs auðit* [5: 25] – "за присудом доброї долі Торкель мав прожити довге життя".

Цей іменник входить до такого дериваційного гнізда: *auðnu-maðr* "щасливий чоловік", *auðnu-lauss* "позбавлений удачі" та ін.;

(г) іменник *gæfa* "удача" [10: 177], наприклад:

(12) *bera gæfu til e-s* [10: 177] – "мати удачу".

Цей іменник вживається у таких композитах: *gæfu-leysi* "невдача", *gæfu-maðr*, *gæfu-mannligr* "щасливий чоловік", *gæfu-mikill* "той, хто має удачу", *gæfu-lauss* "позбавлений удачі" та ін.;

(д) прикметник *feigr* (> ісл. *feigr*) "приречений загинути" або "мертвий, убитий" [5: 133], наприклад:

(13) *Fyr þessum eggjum || hnigr sá inn aldni jötunn, || verðr þinn feigr faðir* – "Старого турса я ним (мечем) вб'ю, у двобої він стане мертвим".

Таким чином, давньогерманський концепт ДОЛЯ (WYRD / ÖRLÖG) маніфестований двома групами слів: західногерманською, яка вербалізує уявлення про долю західних германців та північногерманською, що відтворює тлумачення долі північними германцями. Для даних груп характерним є тлумачення ДОЛЯ, у якому закладений сакральний зміст, "мудрість та таємне знання минулого" з ознаками фаталізму. **Перспективним** вбачаємо дослідження відповідників даних лексем у сучасній англійській мові із застосуванням методик порівняльного-історичного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Augustyn P. Wurd in the Heliand : Fate in Old Saxon / P. Augustyn // Interdisciplinary Journal for Germanic Linguistics and Semiotic Analysis. – 1999. – Vol. 4. – P. 267–284.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая ; [пер. с англ. М. А. Кронгауз]. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Гуревич А. Я. История – нескончаемый миф / А. Я. Гуревич. – М. : Москва, 2005. – 889 с.
4. An Anglo-Saxon Dictionary / [ed. and enc. by N. Toller]. – London ; Oxford : Oxford University Press, 1898. – 1302 p.
5. Zoëga G. T. A Concise Dictionary of Old Icelandic / G. T. Zoëga. – Oxford : At the Clarendon Press, 1910. – 560 p.
6. Pokorny J. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern ; München : Franke Verl, 1959, 1969. – Bd. 1, 2.
7. Guthlac A, B [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.northvegr.org/lore/anglosaxon_corp/012.php.
8. Hildebrandslied [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eee.uci.edu/programs/medieval/ohgclips.html>.
9. Völuspá [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.northvegr.org/lore/poeticon/001.php>.
10. The Heliand. The Saxon Gospel / [transl. and com. by G. R. Murphy]. – N. Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1992. – 62 p.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Augustyn P. Wurd in the Heliand : Fate in Old Saxon / P. Augustyn // Interdisciplinary Journal for Germanic Linguistics and Semiotic Analysis. – 1999. – Vol. 4. – P. 267–284.
2. Wierzbicka A. Yazyk. Kultura. Poznanie [Language. Culture. Mind] / A. Wierzbicka. – М. : Russkie slovani, 1996. – 416 s.

3. Gurevich A. Istorija – neskonchaemyi mif [History – the Endless Myth] / A. Gurevich. – М. : Moskva, 2005. – 889 s.
4. An Anglo-Saxon Dictionary / [ed. and enc. by N. Toller]. – London ; Oxford : Oxford University Press, 1898. – 1302 p.
5. Zoëga G. T. A Concise Dictionary of Old Icelandic / G. T. Zoëga. – Oxford : At the Clarendon Press, 1910. – 560 p.
6. Pokorny J. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern ; München : Franke Verl, 1959, 1969. – Bd. 1, 2.
7. Guthlac A, B [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.northvegr.org/lore/anglosaxon_corp/012.php.
8. Hildebrandslied [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu <https://eee.uci.edu/programs/medieval/ohgclips.html>.
9. Völuspá [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.northvegr.org/lore/poeticon/001.php>.
10. The Heliand. The Sazon Gospel / [transl. and com. by G. R. Murphy]. – N. Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1992. – 62 p.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2012 р.

Троц Е. В. Вербализаторы древнегерманского лингвокультурного концепта СУДЬБА (WYRD / ÖRLÖG).

В данной статье проанализированы лексические единицы, вербализующие древнегерманский лингвокультурный концепт судьба, предложена этимология этих единиц, а также языковой ареал их распространения. Выделены две группы лексем: первую группу представляют единицы, отобранные из текстов западных германцев, вторую – из манускриптов северных германских племен. Более того, обозначены семантические характеристики концепта, исходя из лексико-семантического и этимологического анализ, которые раскрывают культурную составляющую концепта.

Trots' O. V. Verbalizers of the Old Germanic Linguo-Cultural Concept FATE (WYRD / ÖRLÖG).

The article focuses on the lexical units to denote the Old Germanic linguo-cultural concept FATE with the lexemes etymology and the linguistic areal of their spread being suggested. Two lexical groups are singled out to cover both words picked up from the Western Germanic manuscripts and from the Old Norse written documents. Semantic features of the concept, drawn up on the basis of lexico-semantic and etymological analyses, are aimed at unfolding the cultural side of the concept.